

ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาชีวิตด้วยอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาพระมหาชนก
AN ANALYTICAL STUDY OF LIFE DEVELOPMENT BASED ON IDDHIPĀDA :
A CASE STUDY OF MAHĀJANAKA BODHISATTA

พระพิภพ สีสัมปนโน (ใจดี)^๑

Phra Piphop Silasampanno (Jaidee)

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (ภาคปกติ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาชีวิตด้วยอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาพระมหาชนก” การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชีวิต ๒) เพื่อศึกษาอิทธิบาท ๔ กับการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาชีวิตด้วยอิทธิบาท ๔ ของพระมหาชนก การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ผลการวิจัยพบว่า

ข้อ ๑) การพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้า นั้น ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) การพัฒนาทางด้านบุคลิกหรือร่างกาย คือ สรรวมกายให้เรียบร้อย ไม่ประพฤตชั่วทางกาย หรือไม่นำกายไปสร้างอกุศล, ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นกุศล (๒) การพัฒนาทางด้านความประพฤติ คือ ประพฤติตนให้อยู่ในกรอบหรือเรียกว่า วินัย อันได้แก่การรักษาศีล ป้องกันตนไม่ให้ประพฤตชั่ว (๓) การพัฒนาทางด้านจิตใจ คือ รักษาใจให้อยู่ในความตั้งมั่น หรือเรียกว่าตั้งอยู่ในสมาธิ จิตไม่กระสับกระส่าย จิตมีความแน่วแน่ (๔) การพัฒนาทางด้านปัญญา คือ การพัฒนาทางด้านความคิดให้รู้เท่าทันธรรมชาติ เมื่อเราสามารถพัฒนาครบทั้ง ๔ ด้าน ผลที่ตามมาก็คือ ความสงบสุข หรือเรียกว่า “นิพพาน”

ข้อ ๒) การที่จะดำรงชีวิต รวมถึงการทำหน้าที่การงานของตนเอง ให้ถึงจุดมุ่งหมายที่ตนเองได้ตั้งใจไว้ นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักธรรมไว้ ๔ ข้อ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทุกที่ ทุกเวลา

^๑ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขา วิชาพระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ทุกสมัย ไม่มีความล้าสมัย หลักธรรมที่ว่านี้ คือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่ (๑) ฉันทะ มีใจรัก (เต็มใจทำ) (๒) วิริยะ พยายามทำ (แข็งใจทำ) (๓) จิตตะ มีใจฝักใฝ่ไม่ทอดทิ้งธุระ (ตั้งใจทำ) (๔) วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรอง (เข้าใจทำ) เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๔ ข้อที่ได้กล่าวมานี้ ย่อมทำให้ชีวิตถึงจุดมุ่งหมาย และเมื่อดำเนินชีวิตตามหลักอิทธิบาท ๔ เป็นประจำ ย่อมส่งผลให้มีอายุยืน

ข้อ ๓) พระมหาชนกได้พัฒนาชีวิตด้วยการเจริญตามหลักอิทธิบาท ครบทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่ (๑) ท่านเจริญตามหลักฉันทะ คือ มีความพอใจในชาติตระกูลของตนเอง (ตระกูลกษัตริย์) (๒) ท่านเจริญตามหลักวิริยะ คือ มีความพยายามที่จะไปยึดราชสมบัติของพระบิดาคืน จนตัดสินใจออกเดินเรือไปค้าขาย จนได้รับอุบัติเหตุเรือล่ม ทำให้ต้องว่ายน้ำตลอดเวลา ๗ วัน จนมีเทวดามาช่วย (๓) ท่านเจริญตามหลักจิตตะ คือ พระมหาชนกนั้นมีใจที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวหวั่นไหว เห็นได้จากตอนที่เรือล่ม ท่านว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ถึงจะไม่เห็นฝั่งก็ยังว่ายน้ำต่อไป เพราะใจที่ตั้งมั่นนั่นเอง (๔) เจริญตามหลักวิมังสา คือ ท่านได้ใช้ปัญญาไตรตรองกับการทำงานด้วยเสมอ ไม่ว่าจะเป็นตอน เรือล่ม หรือตอนที่ไปแก้ปัญหาด้วยปัญญาอันชาญฉลาด จนทำให้นางสีวลีพอใจและยอมรับ จนได้ปกครองบ้านเมือง

คำสำคัญ : เมื่อดำเนินชีวิตตามหลักอิทธิบาท ๔ ส่งผลให้มีอายุยืน

ABSTRACT

The thesis has three objectivs, they are, 1) to studt the theory of life development 2) to study 4 Iddhipada and life development in Theravāda Buddhism and 3) to analytical study of life development with 4 Iddhipada as found in MahājanakaJātaka.

The study is found that

1. For life development in Buddhism, the Buddha encourages his disciples to develop their lives as following, (1) bodily development is to behave properly, not to indulgent in bad action, behaving in only proper way. (2) social development is to behave according to the rules or discipline or Sīla which will help prevent one from doing bad (3) mental development is to keep mind in concentrate condition (4) wisdom development is to train mind to aware the truth of things. These 4 kinds of development will result in happiness that is termed as Nibbāna

2. For maintaining the good life and to lead the life to the aim, The Buddha has designed the 4 Iddhipada, by which any one can apply in life. The four are 1. Chanda working with whole heart, 2.Viriya working with full-scream effort,

3.Citta working with intention and 4.Vimamsa working with wisdom. With these virtues, one can reach what one wish.

3. Mahājanaka has been develop his life with application 4 Iddhipada in life as following, (1) he develop Chanda by having satisfied with his birth, (ksatriya rank) (2) He develop Viriya by having effort to regain his father's kingship and deciding to make a sea voyage to sell goods but faces with bad luck caused by boat sank, causing him swim for 7 days. Then one goddess comes out to help. (3) He develop Citta by having single-mind swim amid the sea without lost the heart. (4) He develop Vimamsa with critical thinking, using wisdom in every moment of life even in time of crisis, causing Sivali accepting him and finally he regain the kingship as wish.

Keyword : With these virtues, one can reach what one wish.

๑. บทนำ

มนุษย์ทุกๆ คนที่ถือกำเนิดเกิดมาบนโลกใบนี้ ย่อมต้องการที่จะประคับประครองชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้รอดจากวิกฤตปัญหาต่างๆ อาทิ ปัญหาที่เกิดจากภยธรรมชาติบ้าง ปัญหาที่เกิดจากภยที่มนุษย์สร้างขึ้นเองบ้าง และมนุษย์เหล่านั้นย่อมมีวิธีการดำเนินชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้า หรือ ต้องการที่จะมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นตามลำดับขั้นตอน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จะ ประคับประครองชีวิตความเป็นอยู่ พร้อมกับการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรืองให้กับชีวิตของตนเอง และมนุษย์ไม่ใช่ว่าจะได้รับผลประสบความสำเร็จอยู่เสมอไป บางคนก็ประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตหรือหน้าที่การทำงานต่างๆ แต่ว่า ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่การงานหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพ ได้รับแต่ความล้มเหลวมาโดยตลอด เหตุผลที่คนๆ หนึ่งประสบความสำเร็จนั้น ก็เพราะเขา ดำเนินตามหลัก “อิทธิบาท” (มรรควิธีสู่ความสำเร็จ) ๔ ประการ ส่วนคนที่ล้มเหลว ก็เพราะเขายังไม่ รู้จักอิทธิบาทดีพอ หรือบางทีอาจจะรู้จักแต่ยังไม่เคยนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็เลยได้แต่นั่งมองหรือ ชื่นชมความสำเร็จของผู้อื่น ผู้ที่ต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าเรื่องใดก็ตามหากดำเนิน ตามหลักอิทธิบาท ๔ อย่างครบถ้วนแล้ว ย่อมประสบความสำเร็จอย่างที่ปรารถนาทั้งสิ้น^๒

^๒ ว. วชิรเมธี, ถายแห่งความสำเร็จ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ทพลัส จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๔๖.

เหตุนี้ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต^๓ ด้วยหลักธรรมที่ว่า หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อธิธำม^๔ (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ ๑) ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักแต่ว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร ๒) วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดเลย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ ๓) จิตตะ เอาจิตฝึกฝน คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ๔) วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ย่อย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ผลดียิ่งขึ้นไป ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทุกๆ ไปอาจจำสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา^๕ เป็นต้น

ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงชาดกไว้มากมาย ซึ่งส่วนมากมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของอธิธำมแฝงอยู่ในเรื่องนั้นๆ ด้วย แม้แต่ในครั้งที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อตอนที่ยังไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ตอนที่ทรงเป็นพระโธสถิ^๖ ได้เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนกนั้น พระองค์ได้นำพรรคพวกบริวารออกเดินเรือข้ามมหาสมุทร เพื่อที่จะไปค้าขายต่างเมือง (เมืองมิถิลา) แต่ว่าได้เกิดอุบัติเหตุเรืออัปปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร ผลปรากฏว่าพรรคพวกบริวารได้จับชีวิตลงในท่ามกลางมหาสมุทรทั้งหมด^๖ เพราะเขาเกิดความท้อแท้ใจ คือไม่คิดที่จะมีความเพียรว่ายน้ำสู้เพื่อเอาชีวิตของตนให้รอด แต่พระมหาชนกได้นำอธิธำมา^๗ ใช้ คือ มีใจรักชีวิตของตน เพียรพยายามเอาชีวิตตนให้อยู่รอดได้ เอาใจใส่ในหน้าที่ของตนไม่ทอดเลย ใช้ปัญญา

^๓ วศิน อินทสระ, ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓/๒๗๗.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

^๖ บรรจบ บรรณรุจิ, นิทานชาดกทศบาลมีประกอบภาพพร้อมคติธรรม พระเจ้าลิบชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑.

พิจารณาในการหาวิธีว่ายน้ำให้ถูก คือไม่ว่ายเร็วเกินไปและช้าเกินไป^๗ จากที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ในเรื่องพระมหากษัตริย์ชาตคณีนี ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้รู้ได้เข้าใจกันว่า พระมหากษัตริย์ชาตคณีนีได้บำเพ็ญวิริยะบารมีเท่านั้น แต่ว่าถ้าเราศึกษาเจาะจงไปให้ลึกๆ แล้ว ย่อมเห็นว่า ไม่ใช่บำเพ็ญวิริยะบารมีอย่างเดียว แต่เป็นการเจริญอิทธิบาท ๔ มากกว่า แต่วามันเด่นที่ วิริยะ มองรวมๆ แล้ว เห็นว่าอยู่ในหลักของอิทธิบาท ๔ อันได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา หลัก ๔ ประการนี้ เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ และหน้าที่การงานดีขึ้นจนประสบความสำเร็จในชีวิต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษาค้นคว้า เกี่ยวกับประวัติของพระมหากษัตริย์ชาตคณีนี เพราะว่า ส่วนมากตามวัดต่างๆ ก็จะมีการวาดภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับชาตคณีนี (พระเจ้าสิบชาติ) ไว้เป็นส่วนมาก แต่ละภาพซึ่งมีการเขียนไว้แค่ว่าชื่อเรื่องของชาตคณีนีเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น ข้อมูลอย่างละเอียดนั้นอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก (ชาตคณีนี) มีคนส่วนน้อยที่จะไปติดตามศึกษาในเรื่องที่ตนสนใจ เหตุนี้เองจึงเป็นแรงบันดาลใจให้ศึกษาการดำเนินชีวิตของพระมหากษัตริย์ชาตคณีนี รวมถึงการนำหลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้มีความเจริญก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จ อันได้แก่อิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้กับชีวิตให้ประสบความสำเร็จความเจริญก้าวหน้า ว่าพระมหากษัตริย์ชาตคณีนีทำโดยวิธีใด และมีหลักธรรมใดบ้างที่มาสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นเครื่องสนับสนุนอิทธิบาท ๔ ให้ถึงพร้อมสมบูรณ์ขึ้น เช่น หลัก ภาวนา ๔ เป็นต้น ให้เรื่องของพระมหากษัตริย์ชาตคณีนีมีความละเอียดมากขึ้น ทั้งในด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชีวิต
- ๒.๒ เพื่อศึกษาอิทธิบาท ๔ กับการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาชีวิตด้วยอิทธิบาท ๔ ของพระมหากษัตริย์ชาตคณีนี

๓. ขอบเขตของการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง อิทธิบาท ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา ในฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนการวิเคราะห์การพัฒนาชีวิตด้วยอิทธิบาท ๔ ของพระมหากษัตริย์ชาตคณีนี จะศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในหนังสือ วิชยานิพนธ์ งานวิจัย และ

^๗ ปุ๋ย แสงสาย, พระเจ้า ๕๐๐ ชาต ฌบัพพิศดาร เล่มเดียวจบ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดี, ๒๕๐๔), หน้า ๖๑๒.

อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

สำหรับเอกสารที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ตลอดจนเอกสารตำรา งานวิจัย และวรรณกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

๔.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๔.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา งานวิจัย และตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔.๓ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบปัญหางานวิจัยตามกรอบวัตถุประสงค์

๔.๔ เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ

๔.๕ เสนอผลการวิจัย โดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๕. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชีวิต คือ การทำให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม ทำให้ชีวิตเจริญขึ้นกว่าเดิม ได้แก่ การปรับปรุงตน การบริหารตน คือการเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เหมาะสม เพื่อสนองความต้องการและเป้าหมายของตนเอง ให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมคาดหวัง คือ การที่บุคคลพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นกว่าเดิม เหมาะสมกว่าเดิม ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรม แสดงพฤติกรรม เพื่อสนองความต้องการ แรงจูงใจ หรือเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ การพัฒนาศักยภาพของตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม เพื่อให้ตนเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น ตลอดจนเพื่อการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขของตนจากการพัฒนาตนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในการพัฒนาตน เป็นการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความรู้ ประสบการณ์รวมทั้งแนวคิด และยังเป็นกระบวนการให้บุคคลเจริญ ในหน้าที่การงานมีทักษะในการทำงานดีขึ้น ทำให้เกิดความชำนาญในหน้าที่ของตนเอง ที่รับผิดชอบอยู่ทั้งในปัจจุบันและอนาคต บุคคลที่จะพัฒนาตนเองได้ จะต้องเป็นผู้มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตัวเอง โดยมีความเชื่อหรือแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาตนที่ถูกต้อง จะเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จ แนวคิดที่สำคัญมีดังนี้ ๑.) มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่มีคุณค่าอยู่ในตัวเอง ทำให้สามารถฝึกหัดและพัฒนาตนได้ในเกือบทุกเรื่อง ๒.) ไม่มีบุคคลใดที่มีความสมบูรณ์พร้อมทุกด้านจนไม่จำเป็นต้องพัฒนาในเรื่องใดๆ อีก ๓.) แม้บุคคลจะเป็นผู้ที่รู้จักตนเองได้ดีที่สุด แต่ก็ไม่สามารถปรับเปลี่ยนตนเองได้ในบางเรื่อง ยังต้องอาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นในการพัฒนาตน การควบคุมความคิด

ความรู้สึกของตนเอง และการกระทำของตนเองมีความสำคัญเท่ากับการควบคุมสิ่งแวดล้อมภายนอก
 ๔.) อุปสรรคสำคัญของการปรับปรุงและพัฒนาตนเอง คือ การที่บุคคลมีความคิดยึดติด ไม่ยอม
 เปลี่ยนวิธีคิดและการกระทำ จึงไม่ยอมสร้างนิสัยใหม่หรือฝึกทักษะใหม่ๆ ที่จำเป็นต่อตนเอง
 ๕.) การปรับปรุงและพัฒนาตนเองสามารถดำเนินการได้ตลอดเวลาและอย่างต่อเนื่อง เมื่อพบปัญหา
 หรือข้อบกพร่องเกี่ยวกับตนเอง

ในโลกตะวันตกก็เช่นเดียวกัน ได้มีแนวคิดการพัฒนาชีวิต ซึ่งมีแนวทางและเป้าหมายของ
 การพัฒนาชีวิต ที่สำคัญ คือ เกณฑ์ตัดสินความดี คุณธรรม จริยธรรม คุณความดีและการกระทำ
 ความดี การวิเคราะห์ตรวจสอบความคิดและความเชื่อของตนด้วยเหตุผล การอุทิศตนเพื่อรับใช้สังคม
 ความสำคัญของจารีตประเพณีและกฎหมายที่มีต่อการดำเนินชีวิต ไม่ว่ามนุษย์จะมีความเชื่อ ความคิด
 หรือแนวทางในการดำเนินชีวิตตามที่เลือกปฏิบัติแตกต่างกัน แต่มนุษย์ก็คือเพื่อนร่วมโลกที่ต้องคิด
 คำนึงถึงปัจจัยหลายๆ ด้าน ที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้การพัฒนาชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างไม่เป็นอันตรายนัก
 ทั้งที่เป็นธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่ส่งผลต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ในศตวรรษต่อไป
 ต้องไม่มองหรือมีความเชื่ออะไรสุดโต่งเพียงด้านเดียวต้องมองและรู้จักคิดตรวจสอบรอบด้านมองอย่าง
 เป็นบูรณาการ และต้องอาศัยสิ่งอื่นๆ ด้วย หากรู้จักมองโลกชีวิตด้วยความเข้าใจตามความเป็นจริง
 ไม่ปิดเปื้อน ในที่สุดมนุษย์ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาความทุกข์ได้ ก้าวไปสู่สังคมที่พัฒนาทุกด้าน และ
 บรรลุถึงความสุขอย่างแท้จริงได้ในที่สุด

ในโลกตะวันออกก็มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้าเหมือนกัน คือ
 ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่
 ๔ ประการ ได้แก่ ๑) การพัฒนาทางด้านบุคลิกหรือร่างกาย คือ สรรวมกายให้เรียบร้อย
 ไม่ประพริตชั่วทางกาย หรือไม่นำกายไปสร้างอกุศล ประพริตแต่สิ่งที่เป็นกุศล ๒) การพัฒนา
 ทางด้านความประพฤติ คือ ประพฤติตนให้อยู่ในกรอบหรือเรียกว่า วินัย อันได้แก่การรักษาศีล
 ป้องกันตนไม่ให้ประพริตชั่ว ๓) การพัฒนาทางด้านจิตใจ คือ รักษาใจให้อยู่ในความตั้งมั่น หรือ
 เรียกว่าตั้งอยู่ในสมาธิ จิตไม่กระสับกระส่าย จิตมีความแน่วแน่ ๔) การพัฒนาทางด้านปัญญา คือ
 การพัฒนาทางด้านความคิดให้รู้เท่าทันธรรมชาติ เมื่อเราสามารถพัฒนาครบทั้ง ๔ ด้าน ผลที่ตามมา
 คือ ความเป็นอิสรภาพและความสงบสุข เรียกว่า “นิพพาน”

อิทธิบาท คือ บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึง
 ความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่า
 อิทธิบาท จำแนกไว้เป็น ๔ คือ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่ง
 นั้น ๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น ๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น ธรรม
 ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่
 ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิดคุณธรรม ข้อต่อไปทุกข้อ
 วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบ

ความสำเร็จ มีความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอ รวมความหมาย ของคำว่าสมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่ วิมังสา หมายถึงความสอดส่องในเหตุและผล ของความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

บุคคลผู้เจริญอิทธิบาท ๔ เป็นนิจ ก็จะได้ประโยชน์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดผู้หนึ่งเจริญแล้ว ทำให้เป็นดุจยานทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นแล้วอบรมแล้ว ปรารถนาแล้ว ผู้นั้นเมื่อจำนงอยู่ พึงดำรงอยู่ตลอดกับ หรือเกินกว่ากับ” อิทธิบาทยังเป็นยาอายุวัฒนะ คือ ธรรมเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาว อิทธิบาท ๔ เป็นการพัฒนาชีวิตอย่างหนึ่ง คือ ความสำเร็จ เป็นจุดเส้นชัยสุดท้ายของการพัฒนาชีวิตจนสามารถจัดการชีวิตตนให้เกิดคุณภาพได้ตามเป้าหมาย ก็คือ การพัฒนาชีวิตไปสู่ความสำเร็จ หากไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ก็จะทำให้เกิดโทษได้เช่นกัน คือ ทำให้หน้าที่การงานของตน การทำงานประกอบอาชีพที่ดี การประพฤติปฏิบัติธรรมที่ดี ย่อมไม่ประสบความสำเร็จ

พระมหากษัตริย์ได้เจริญตามหลักอิทธิบาท ๔ ประการ คือ มีฉันทะ พอใจในอัตภาพของตนว่า พระองค์เป็นพระโอรสในตระกูลกษัตริย์ และดำริว่า สักวันหนึ่งจะต้องไปยึดเอาราชสมบัติของพระราชบิดาคืน, พระมหากษัตริย์ได้เจริญวิริยะ คือ มีความเพียรอันต่อเนื่อง ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทำความเพียรด้วยการศึกษาศิลปวิทยาการจนแตกฉาน และเมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี แม้ว่าพระราชทรัพย์ของพระมารดาทรงประสงค์พระราชทานให้ทั้งหมด พระองค์กลับทรงขอปันเพียงกึ่งหนึ่งเพื่อเป็นทุนในการค้าขาย จนเมื่อเรือแตกกลางสมุทร ก็มีได้ทรงยอ้อท้อรอความตาย แต่เพียรแหวกว่ายจนสุดกำลัง จึงจะถือว่าที่สุดแห่งความพยายาม, พระองค์ได้เจริญจิตตะ คือ พระมหากษัตริย์กุมารได้มีใจฝักใฝ่ในหน้าที่ของตน และคิดอยู่เนืองๆ ว่า จะต้องไปเอาราชสมบัติของพระราชบิดาคืนให้จงได้ และได้ออกเดินเรือเพื่อจะไปทำการค้ายังเมืองมิลินคร คือมีความตั้งมั่นไว้ในใจว่าจะทำให้จงได้, พระองค์ได้เจริญวิมังสา คือ พระมหากษัตริย์กุมารนั้นเป็นผู้มีปัญญา และใช้ปัญญาตรិตรองพิจารณาความถูกต้องอยู่เสมอ ตอนที่เกิดเหตุเรืออัปปางในกลางมหาสมุทรนั้น ในเหตุการณ์ฉุกเฉินนั้น พระมหากษัตริย์ยังมีสติปัญญา มีจิตตั้งมั่น คิดไตร่ตรองด้วยปัญญาแล้ว เตรียมตัวรับสถานการณ์อันเลวร้ายได้อย่างไม่มีความวิตกหวาดกลัว ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ไม่ได้เจริญวิริยะอย่างเดียว แต่เป็นการดำเนินชีวิตด้วยหลักอิทธิบาท ๔ อันมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นพื้นฐาน

พระมหากษัตริย์ได้นำหลักภาวนามาใช้ร่วมกับอิทธิบาท คือ ๑) กายภาวนา คือ พระมหากษัตริย์ได้เจริญกาย ได้แก่ การพัฒนากาย ฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือตอนที่ถูก

เด็กวัยเดียวกันพูดเยาะเย้ยว่า ตนเองเป็นลูกของหญิงม่าย ตอนแรกทรงเคืองพระทัย แต่ต่อมาภายหลัง พอทราบความจริงก็มีหัวนไหวต่อคำว่ากล่าวนั้น ๒) สีสถาวนา คือการเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน พระมหากษัตริย์ได้ทรงรักษาอุโบสถศีล ในขณะที่ว้ายน้ำอยู่ ซึ่งตรงกับวันอุโบสถศีล พระองค์ก็ทรงอมน้ำไว้แล้วพ่นออกมาแล้วสมทานอุโบสถศีลเป็นต้น ๓) จิตถาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น ตอนที่เกิดเหตุเรือล่มกลางมหาสมุทรนั้น พ่อค้าต่างคนต่างอ่อนวอนต่อโชคชะตา จนในที่สุดก็ต้องตายหมด แต่พระองค์มิได้ตกใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ใช้สติแล้ววิ่งไปในโรงครัว เอาแป้งคลุกกับเนยแล้วทานพออิ่มเพื่อเตรียมตัวว่ายน้ำต่อไป ๔) ปัญญาถาวนา คือ พระมหากษัตริย์ได้เจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา คือตอนที่เรือจะล่มพระองค์ได้นำผ้าชุบน้ำมันแล้วเอามาพันรอบกายเพื่อไม่ให้จมน้ำ นี่เป็นการใช้ปัญญา หรือแม้กระทั่ง ตอนที่ไปถึงเมืองมิลานนคร พระองค์ก็ได้ไปแก้ปัญหของพระเจ้าโปลงนที่ได้อุทกไว้จนสำเร็จเป็นที่ยอมรับของชนทั้งหลาย ผลที่ได้จาก ภาวิตกาย คือ พระองค์มีความอดทน ตั้งใจศึกษาเรียนรู้ศิลปะวิทยาจนได้มีปัญญาความรู้ในการดำรงชีวิต ผลที่ได้จาก ภาวิตศีล คือ พระองค์ ได้รักษาศีล ทำให้พระองค์ได้ครองราชสมบัติ เพราะเหตุตาเห็นว่าเป็นผู้มีบุญบารมี มีศีลธรรม จึงคงช่วยเหลือตลอด ผลที่ได้จาก ภาวิตจิต คือ พระองค์ได้รักษากิจของตนให้ตั้งอยู่ในความตั้งมั่น ทำให้พระองค์ไม่มีความหวั่นไหวต่อปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่มากระทบ ทำให้พระองค์มีความสงบเป็นต้น ผลที่ได้จาก ภาวิตปัญญา คือ พระองค์ได้เจริญปัญญาจนคล่องแคล่ว ทำให้พระองค์ได้แก้ปัญหอุปสรรคต่างๆ ไปได้ เช่น การเตรียมตัวก่อนที่เรือจะอับปางลงกลางมหาสมุทร, การตอบแก้ผู้กปัญหาของพระเจ้าโปลงน, การพิจารณาเปรียบเทียบเรื่องต้นมะม่วงกับการครอง ราชสมบัติ, การเห็นโทษของการเสพเสวยกาม เป็นต้น

๖.สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาชีวิตในทางตะวันตก และ ตะวันออก ได้แก่ การทำให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม ทำให้ชีวิตเจริญขึ้นกว่าเดิม ได้แก่ การปรับปรุงตน การบริหารตน คือการเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เหมาะสม เพื่อสนองความต้องการและเป้าหมายของตนเอง ให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมคาดหวัง และในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวความคิดการพัฒนาชีวิต คือ ประพฤติปฏิบัติตามหลักถาวนา ๔ ได้แก่ ๑) กายถาวนา ๒) ศีลถาวนา ๓) จิตถาวนา ๔) ปัญญาถาวนา

อิทธิบาท ๔ คือ บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึง ความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท จำแนกไว้เป็น ๔ คือ ๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่ง นั้น ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น ผู้เจริญอิทธิบาท ๔ เป็นนิจ จะได้ประโยชน์ คือ “อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดผู้หนึ่งเจริญแล้ว ทำให้เป็นดุจ ยานทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นแล้ว อบรมแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อจำนงอยู่ พึงดำรงอยู่ตลอดกับ หรือ เกินกว่ากับ” อิทธิบาทยังเป็นยาอายุวัฒนะ คือ ธรรมเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนยาว

พระมหาชนกได้พัฒนาชีวิตด้วยการเจริญตามหลักอิทธิบาท ครบทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่ ๑) เจริญตามหลักฉันทะ คือ มีความพอใจในชาติตระกูลของตนเอง (ตระกูลกษัตริย์) ๒) เจริญตามหลักวิริยะ คือ มีความพยายามที่จะไปยึดราชสมบัติของพระบิดาคืน จนตัดสินใจออกเดินเรือไปค้าขาย จนได้รับอุบัติเหตุเรือ ล่ม ทำให้ต้องว่ายน้ำตลอดเวลา ๗ วัน จนมีเทวดามาช่วย ๓) เจริญตามหลักจิตตะ คือ พระมหาชนกนั้น มีใจที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวลอย เห็นได้จากตอนเรือล่ม ท่านว่ายน้ำอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ถึงจะไม่เห็นฝั่งก็ยัง ว่ายน้ำต่อไป เพราะใจที่ตั้งมั่นนั่นเอง ๔) เจริญตามหลักวิมังสา คือ ท่านได้ใช้ปัญญาไตร่ตรองกับการ ทำงานด้วยเสมอ ไม่ว่าจะเป็นตอนเรือล่ม, หรือ ตอนที่ไปแก้ปัญหาด้วยปัญญาอันชาญฉลาด จนทำให้นางสี วลีพอใจและยอมรับ จนได้ปกครองบ้านเมือง

๗. ข้อเสนอแนะ

๗.๑ ข้อเสนอแนะการประยุกต์ใช้ในสังคม

๑. การที่จะพัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญก้าวหน้าได้นั้น ต้องอาศัยหลักพุทธธรรมของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ หรือการนำไปปฏิบัติเพื่อนำสู่ความพอดี ให้เกิด ดุลยภาพของชีวิต มีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการดำเนินชีวิตของบุคคล กับสภาพแวดล้อม และมุ่งการกระทำตนให้มีความสุขด้วยตนเอง รู้เท่าทันตนเอง เข้าใจตนเองมากกว่าการพึ่งพาอาศัย วัตถุ จึงเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืน ดังนั้นพุทธธรรมจึงมีความจำเป็นสำหรับคนในสังคม ปัจจุบัน

๒. การที่จะพัฒนาชีวิตให้ถึงจุดมุ่งหมายได้นั้น แม้จะเป็นด้านการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ ด้านการศึกษาเล่าเรียน และอื่นๆ ความสำเร็จเป็นสิ่งที่บุคคลทุกคนต้องการ ไม่ว่าจะอยู่ในวัยเรียน นักเรียน นิสิตนักศึกษา ต่างต้องการประสบความสำเร็จด้านการศึกษา หรือวัยที่ต้องทำงาน ก็ต้องการความสำเร็จในหน้าที่การงาน ซึ่งการที่บุคคลจะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีหลักธรรม เป็นเครื่องประกอบให้เกิดความสำเร็จ เรียกว่า “อิทธิบาท” ดังนั้นหลักธรรมที่ชื่อว่าอิทธิบาทนั้น จึงมี ความจำเป็น และสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ใครต้องการประสบความสำเร็จก็ต้องเจริญอิทธิบาท ๔ ให้มาก

๓. การศึกษาประวัติของพระมหากษัตริย์นั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงนิทานชาดกที่พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ไว้ เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีที่ผ่านมาแล้วก็ตาม แต่นิทานนี้ยังทรงคุณค่า และมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และเป็นนิทานที่ทรงอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบัน ถึงแม้ว่าเรื่องของพระมหากษัตริย์จะมีความโดดเด่นในเรื่อง วีรยะบารมี แต่ก็ยังแฝงด้วยหลักธรรมอิทธิบาท ๔ อยู่ เพราะฉะนั้น เราควรจะศึกษาให้เข้าใจและนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต

๗.๒ ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ ว่าท่านนำหลักธรรมในการปกครอง ๑๐ ประการ มาศึกษาโดยละเอียด ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญมาก แม้แต่พระมหากษัตริย์ไทยก็ยังทรงนำหลักธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ ประการ (ทศพิธราชธรรม) มาประยุกต์ใช้จนถึงทุกวันนี้ ถ้าศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

บรรจบ บรรณรุจิ. นิทานชาดกทศบารมีประกอบภาพพร้อมคติธรรม พระเจ้าสิบชาติ.

กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภาและสภากันบันลือธรรม, ม.ป.ป.,

ป๋วย แสงสาย. พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิศดาร เล่มเดียวจบ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

ส. ธรรมภักดี, ๒๕๐๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

ว. วชิรเมธี. ลายแทงแห่งความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ทพลัส จำกัด, ๒๕๕๗.

วคิน อินทสระ. ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓.